

ANEKS 2

Projekt badawczy PROGRAM ROZWOJU LEŚNICTWA zarys koncepcji, cele, założenia, struktura, organizacja prac

1. Stan i potrzeby na XXI wiek

Nie zaczynamy od zera

W ostatnim dwudziestolecu polskie leśnictwo dokonało zasadniczej reorientacji celów i zasad swojego działania na wielu płaszczyznach: gospodarczej, prawnej, organizacyjnej, przyrodniczej, społecznej. Nowy kształt polskiej gospodarki leśnej nakreśliła ustawa o lasach (1992, 1997) oraz „Polityka leśna państwa” (PLP) (1997). Obydwa dokumenty w chwili, kiedy powstawały, były najbardziej kompleksowymi, wyczerpującymi, o współczesnym podejściu do gospodarki leśnej, regulacjami, które wielokrotnie, na tle podobnych światowych i europejskich opracowań, były przywoływane, jako powód do dumy. Uwzględniały wszystkie najważniejsze treści międzynarodowej polityki leśnej i kierunki reformowania leśnictwa. „Polityka leśna państwa” wyrastała z ducha „Zasad leśnych” konferencji UNCED (United Nations Conference on Environment and Development) z Rio (1992), ministerialnych konferencji w Strasburgu i Helsinkach. Dokument ten odzwierciedlał i sankcjonował zmiany, które w latach 1990-1997 następowały w polskim leśnictwie w wyniku politycznego otwarcia się Polski i aktywnego uczestnictwa w formułowaniu nowej, europejskiej i światowej polityki leśnej. W dużym jednak stopniu pozostał martwy¹.

Diagnoza czyli jaka jest terażniejszość?

Wymienione dokumenty nie uchroniły lasów przed kolejnymi zakusami władzy, przejawiającymi się koncepcjami bądź prywatyzacji lasów, bądź zmiany ustroju Lasów Państwowych, bądź też nowych podatków lub łączenia z sektorem finansów publicznych, wstrząsającymi zarówno administrację leśną, jak i opinię społeczną. Ustawa o lasach i „Polityka leśna państwa” były bezsilne, żadnemu z tych zagrożeń nie zapobiegły, nie rozstrzygnęły sporów, ani nie rozwiązały konfliktów. W każdym z tych przypadków potrzebne były specjalne akcje ze zbieraniem podpisów, mobilizacją środowiska zawodowego i społecznymi protestami. To w obronie lasów polskich powstało w 2001 roku Stowarzyszenie Ruch Obrony Lasów Polskich, a następnie inicjatywa ustawodawcza o narodowym charakterze zasobów naturalnych (2001).

Sztandarowe przedsięwzięcia, które miały pokazać nową twarz polskiego leśnictwa - oprócz „proekologicznej” ustawy o lasach (1992, 1997) i „Polityki leśnej państwa” (1997), jak: powołanie leśnych kompleksów promocyjnych (Zarządzenie nr 30 o LKP, 1994), programów ochrony przyrody w nadleśnictwie (1996), skodyfikowanie ekologizacji gospodarki leśnej [Zarządzenie nr 11 (1995, 1999), nr 47A o odnowieniach naturalnych (2005)] oraz takie spektakularne działania na rzecz ochrony przyrody jak programy małej retencji w lasach, restytucja jodły w Sudetach, restytucja cisa, reintrodukcja głuszca, reintrodukcja rysia, wszystkie te regulacje i działania przeszły w gruncie rzeczy bez echa. Nie

¹Rykowski K. 2001. Narodowe Programy Leśne – idea, cel, zakres, znaczenie. Postępy Techniki w Leśnictwie, nr 80, Problematyka Narodowych Programów Leśnych, str. 7

uchroniły gospodarki leśnej przed utratą „suwerenności” na ok. 40% powierzchni lasów, które znalazły się pod specjalnym nadzorem nowych administratorów ochrony przyrody w postaci specjalnej administracji państwowej zarządzającej siecią Natura 2000.

Trudno utrzymywać, że mamy znakomite prawo leśne, skoro jest tak mało skuteczne. Dlaczego było tak trudno znaleźć społeczne poparcie dla koncepcji pro-ekologicznego leśnictwa, prezentowanego we wskazanych dokumentach, o czym świadczy brak zainteresowania środowisk pozaleśnych regionalnymi programami operacyjnymi „Polityki leśnej państwa”? Jakie efekty w konfrontacji „leśnicy – ochroniarze” czy „leśnicy – drzewiarze” przyniosło ustawowe zrównanie ważności wszystkich funkcji lasu?

Wielkoobszarowa ochrona przyrody nie zaistniała, jako idea wywodząca się z „trwale zrównoważonej” gospodarki leśnej (ustawa o lasach, 1997) i trudno wskazać jej praktyczne implikacje. Uzasadnienie takiej formy ochrony nie znalazło zrozumienia w kręgach przyrodników, a gospodarka leśna nie przeciwstawiła się temu własną, skuteczną strategią.

W okresie transformacji gospodarka leśna nie znalazła odpowiedniej do swojej rangi pozycji w strukturach władzy i polityce państwa. Istniejące dokumenty nie uwzględniały lasów w koncepcjach rozwoju kraju. Lasy stały się obszarem konfrontacji różnych grup interesu, wyrażających swoje preferencje co do sposobu i zakresu użytkowania, jak i co do potrzeb oraz metod ochrony leśnej przyrody. Różnice te nasilają się w miarę cywilizacyjnego rozwoju kraju.

Problematyka leśna jest pomijana zarówno w planach perspektywicznych rozwoju kraju („Polska 2030. Wyzwania rozwojowe”; „Polska 2030. Trzecia Fala Nowoczesności”), jak i w strategiach sektorowych („Strategia Zrównoważonego Rozwoju Wsi, Rolnictwa i Rybactwa na lata 2011-2020”; „Bezpieczeństwo Energetyczne i Środowisko”).

Mamy do czynienia z zaniechaniem włączenia 1/3 powierzchni kraju w procesy rozwojowe i zaniechaniem użycia tego naturalnego kapitału jako narzędzia ekonomicznego, przyrodniczego i społecznego postępu. A przecież dla niektórych regionów - jedyne go możliwego narzędzia! Dla lokalnych społeczności w regionach o lesistości 40-60% lasy i leśnictwo są źródłem dochodów, źródłem surowca i materiałów, lokalnym i odnawialnym źródłem energii, bezinwestycyjnym miejscem pracy, szansą na własną działalność gospodarczą i możliwością różnicowania tej działalności i inicjatyw gospodarczych, którym towarzyszą dodatkowe pozytywne efekty przyrodnicze i środowiskowe, zdrowotne, estetyczne. Strategie, które mają tworzyć perspektywy konstytucyjnie zadeklarowanego zrównoważonego rozwoju, nie dostrzegły unikatowego związku, jaki istnieje między lasem drewnem, energią, lokalną aktywnością ekonomiczną, zatrudnieniem, środowiskiem, klimatem, przyrodą i społecznymi potrzebami rekreacji, wypoczynku i kontemplacji piękna krajobrazu. Rzeczywista synergia tkwiąca w tym związku czyni z lasu fenomen przyrodniczo-gospodarczo-społeczny niepowtarzalny i nie dający się niczym zastąpić w dążeniu do gospodarczej i przyrodniczej równowagi. Pominięcie lasów i leśnictwa w planach perspektywicznych rozwoju kraju jest dowodem niezrozumienia istoty naturalnego kapitału, jakim są lasy, stanowiące zasób odnawialny, i jego rzeczywistej i potencjalnej roli w życiu kraju. Może to mieć głębokie negatywne skutki dla trwałości zarządzania lasami i dla ich społecznej użyteczności.

Nie sposób nie zapytać: dlaczego polska gospodarka leśna, tak konsekwentnie reformowana i starająca się dopasowywać do społecznych oczekiwań, propagowana jako „najlepsza” w Europie i prezentowana jako wzorowa, nie istnieje w ważnych dokumentach politycznych państwa? Czy jest to sukces czy klęska dotychczasowej polityki leśnej?

Jakie ma być polskie leśnictwo XXI wieku? Kontynuacja tego, co jest, nie zmieni na lepsze tego, co ma być.

Kontekst międzynarodowy

Prawie wszystkie najwyższej rangi dokumenty będące efektem międzynarodowych debat na tematy polityki leśnej, zawierają odniesienia i rekomendacje dotyczące narodowych programów leśnych (NPL). I to od dawna: tak jest w przypadku Agendy 21 i rozdziału 11 o zwalczaniu wylesień, tak jest w przypadku „Zasad leśnych” UNCED, procesu IPF (Intergovernmental Panel on Forests, 1993-1997), specjalnej sesji Zgromadzenia Ogólnego ONZ (UN General Assembly Special Session, 1997). Ustalenia wymienionych gremiów dały początek jednemu z najważniejszych procesów we współczesnym leśnictwie - procesowi decentralizacji i „uspołeczniania” zarządzania i gospodarowania lasami. Zawarta w dokumencie UNCED sugestia wskazuje na potrzebę przechodzenia od scentralizowanego, państwowego modelu planowania działań w leśnictwie do demokratycznego, zdecentralizowanego modelu, opartego na uczestnictwie w procesie zarządzania lasami wszystkich zainteresowanych grup społecznych. Takie podejście do gospodarki leśnej mieści się w szerszej koncepcji demokratyzacji i uspołecznienia zarządzania zasobami naturalnymi. Dokumenty UNCED uznają współuczestnictwo ludzi i społeczną kontrolę zarządzania dobrami naturalnymi (lasami) za jeden z najważniejszych warunków na drodze do realizacji idei trwałego i zrównoważonego rozwoju.

W raporcie z IV sesji IPF znajdujemy rozwinięcie koncepcji narodowych programów leśnych oraz listę elementów, które powinny w nich się znaleźć (UN-CSD-IPF IV, 1997):

- stworzenie mechanizmów zapewniających uczestnictwo w planowaniu i zarządzaniu lasami wszystkich zainteresowanych stron;
- decentralizacja planowania, podejmowania decyzji oraz zarządzania oraz zaangażowanie regionalnych i lokalnych struktur samorządowych;
- zgodność planowania leśnego z konstytucyjnymi i prawnymi podstawami państwa;
- uznanie oraz poszanowanie praw zwyczajowych i tradycji lokalnych społeczności, ludzi związanych z lasem, właścicieli lasów, itp.;
- respektowanie i zabezpieczenie tytułów prawnych własności;
- ustanowienie skutecznych mechanizmów koordynacji oraz sposobów rozwiązywania konfliktów.

Ponadto, w warunkach europejskich, uznaje się za ważne²:

- zharmonizowanie NPL z polityką państwa i zobowiązaniami międzynarodowymi (NPL może służyć do wypełniania takich zobowiązań);
- integrację z krajowym programem trwałego i zrównoważonego rozwoju całej gospodarki;
- przestrzeganie partnerstwa i współuczestnictwa;
- holistyczne i intersektorowe podejście.

Jakkolwiek w każdym kraju istnieją rozproszone, cząstkowe programy czy regulacje prawne normujące gospodarkę leśną zgodnie z koncepcją trwałego i zrównoważonego zagospodarowania, zawierające wybrane elementy z powyższej listy, to według FAO (1999), nie są one adekwatne do koncepcji NPL. Istotą NPL jest bowiem praktyka leśna - permanentny (iterative – powtarzalny) proces stosowania, kontroli i doskonalenia zasad, które nie są dane raz na zawsze, interaktywność z otoczeniem, zarówno gospodarczym, jak i społecznym, decentralizacja decyzji i dewolucja władzy (przekazywanie władzy w dół struktury hierarchicznej), otwartość, partnerstwo i współzarządzanie.

²niektórzy autorzy (GLUCK, 1999; SOLBERG & RYKOWSKI, 2000)

Kontekst europejski

Na poziomie europejskim o narodowe programy leśne upominają się i je rekomendują paneuropejskie konferencje ministerialne na temat ochrony lasów tzn. rezolucje H1 z Helsinek i L2 z Lizbony. Idea NPL jest wspomagana przez europejską strategię leśnictwa oraz zalecenia Rady Europy w sprawie rozwoju terenów wiejskich. Narodowe programy leśne są traktowane przez Unię Europejską jako główny instrument wdrażania do praktyki zasad trwałego i zrównoważonego zagospodarowania lasów (Sustainable Forest Management - SFM) poprzez uwzględnienie wszystkich międzynarodowych uzgodnień, które UE i jej członkowie podpisali. O doniosłości koncepcji NPL świadczy uruchomienie specjalnego projektu badawczego w ramach europejskiego programu współpracy w dziedzinie badań naukowych Unii Europejskiej - COST Action E19. Decyzja ta wynika z zaleceń zawartych w „Strategii leśnictwa” Unii Europejskiej oraz dyrektywie Rady Europy w sprawie wspierania rozwoju obszarów wiejskich, które mówią o potrzebie tworzenia NPL przez państwa członkowskie.

Problematyką NPL zajął się również Główny Komitet Koordynacyjny Ministerialnych Konferencji na temat Ochrony Lasów w Europie (proces pan-europejski lub dawniej proces helsiński). Poszukiwanie definicji koncepcji, przegląd europejskiej specyfiki w gospodarce leśnej oraz identyfikacja poziomów odniesienia przy średnio- i długoterminowym planowaniu leśnym, a także osadzenie gospodarki leśnej w ogólnym kontekście ekonomicznym i społecznym danego kraju, umożliwiły nakreślenie modelu NPL jako „cyklicznego, samodoskonalącego się procesu rozwoju - trwałego i zrównoważonego zagospodarowania lasów”.

Koncepcja NPL jest postrzegana jako ważny krok na drodze tworzenia nowego paradygmatu współczesnego leśnictwa – leśnictwa społecznego, opartego na partnerstwie i współdziałaniu wszystkich zainteresowanych stron i grup społecznych, opartego na decentralizacji decyzji i intersektoralnym podejściu. Otwarcie się leśnictwa na społeczne i środowiskowe problemy wykracza poza tzw. ekologizację leśnictwa (na której zakończył się w Polsce proces nowego podejścia do gospodarki leśnej). Jest to nowe wyzwanie dla polityki leśnej: znalezienia partnerów, instrumentów i inicjatyw finansowych, znalezienia nowych mechanizmów dla procesów decyzyjnych, podzielenie się odpowiedzialnością i korzyściami.

Kontekst krajowy

Czy w Polsce istnieje narodowy program leśny w rozumieniu FAO/IPF? O całościowy program dla gospodarki leśnej upominała się „Polityka leśna państwa” (1997), mówiąc o potrzebie strategicznego programu rządowego (rozdz. IV, pkt. 15): „Osiągnięcie przez leśnictwo celów ważnych dla całego państwa, do których należy zapewnienie bezpieczeństwa ekologicznego [...] a także celów ważnych dla zaspokajania oczekiwań społecznych wobec ciągłości świadczenia przez lasy różnorodnych użytków i usług, uzasadnia objęcie priorytetowych celów leśnictwa strategicznym programem rządowym. Strategiczny Program Rządowy dotyczyłby kształtowania przestrzeni leśnej kraju oraz integrował priorytetowe cele ekologiczne, produkcyjne i społeczne gospodarki leśnej, budował podstawy realizacji długotrwałej polityki leśnej państwa oraz stałby się na początku trzeciego tysiąclecia trwałym fundamentem przestrzennej struktury przyrodniczej kraju i warunków życia społeczeństwa.” Strategiczny program rządowy dla leśnictwa nigdy nie powstał, podobnie jak nie zrealizowano wiele innych zapisów „Polityki leśnej państwa”.

Narodowym programem leśnym nie są strategie rozwoju leśnictwa czy strategie rozwoju Lasów Państwowych, których kilka opracowano w ostatnich latach i żadnej z nich nie przyjęto jako obowiązującej. Były to na ogół plany rozwoju jednej branży czy wręcz

jednej organizacji gospodarczej, wyizolowanej z kontekstu społecznego i kontekstu gospodarczego reszty kraju, przygotowywane przez samych zainteresowanych i dla samych siebie. Polska gospodarka leśna, jakkolwiek oprzyrządowana w regulacje uwzględniające większość pro-ekologicznych i pro-środowiskowych zaleceń międzynarodowych, rozwija się od pewnego czasu w istocie „do wewnątrz”, dla samej siebie, bez niezbędnego szerszego otwarcia na polityczne, ekonomiczne i społeczne procesy zachodzące w jej otoczeniu. Program o takim charakterze i celach nie mógł zresztą powstać w łonie centralnie zarządzanego, państwowego „przedsiębiorstwa”, mającego pozycję naturalnego monopolisty, który gospodaruje na obszarze 80% lasów w Polsce. Taki program może powstać w wyniku powszechnej dyskusji o lasach i gospodarce leśnej, z udziałem przedstawicieli wszystkich, istotnych dla polskich lasów grup społecznych, stron i sił ekonomicznych, społecznych i politycznych. Takiej dyskusji w Polsce dotychczas nie podjęto. Próbą uruchomienia takiej debaty jest niniejsza inicjatywa i prowadzone od 2013 roku prace nad Narodowym Programem Leśnym.

O potrzebie programu narodowego (rządowego, strategicznego), opartego na społecznej zgodzie, wydają się świadczyć realne konflikty, z którymi polskie leśnictwo ma do czynienia: konflikt wokół Puszczy Białowieskiej, Tatrzańskiego Parku Narodowego czy Doliny Rospudy, a szerzej – wokół leśnych obszarów chronionych i ich ekonomiczno-społecznych funkcji, oraz konflikt między Lasami Państwowymi – instytucją państwową o pozycję monopolisty, a prywatnym sektorem przerobu drewna (Senacka Komisja Ochrony Środowiska, listopad 1999). Potencjalne pola konfliktu otworzyła eksternalizacja wartości rekreacyjnych lasów przy jednoczesnej internalizacji kosztów ich utrzymania, ochrony i zagospodarowania, dwuwładza stworzona przez regulacje prawne w odniesieniu do zwierzyny i łowiectwa w kontekście gospodarki leśnej, nakładanie się kompetencji w ochronie przyrody czy też wypełnianie sprzecznych zaleceń i postanowień licznych porozumień i konwencji dotyczących lasów (np. konwencji o różnorodności biologicznej i konwencji o zmianach klimatycznych).

Największy konflikt, jaki zagraża polskiemu leśnictwu związany jest z procesami prywatyzacyjnymi, wynikającymi z reformowania się gospodarki państwa i przechodzenia z systemu planowania centralnego i dominującej własności państwowej do systemu rynkowego i dominującej własności prywatnej. Brak narodowego programu leśnego, uzgodnionego w otwartej, wielostronnej debacie, z uwzględnieniem różnych opcji politycznych, opinii wszystkich zainteresowanych stron i grup interesu sprawia, że obrona własności państwowej, podjęta przez środowisko leśników, postrzegana jest jako obrona Lasów Państwowych, tzn. interesów grupowych, nie zaś jako obrona interesu publicznego.

Punkt wyjścia

Celem prac podjętych w projekcie „Program Rozwoju leśnictwa” jako pierwszym etapem do opracowania Narodowego Programu Leśnego jest stworzenie wizji polskiego leśnictwa w perspektywie do 2030 i dalej do 2080 roku, przy otwartym udziale wszystkich zainteresowanych w jej tworzeniu. Chodzi o dalekosiężny, strategiczny program rozwoju lasów i gospodarki leśnej, a w zasadzie o zintegrowany program dla całego sektora leśno-drzewnego oraz program ochrony przyrody w lasach. W warunkach postępującej globalizacji, w czasach głębokich transformacji gospodarczych i przekształceń środowiskowych, wobec przyspieszających zmian klimatycznych i zmian preferencji społecznych, perspektywa gospodarowania narodowym majątkiem, który rozciąga się na obszarze ok. 1/3 powierzchni Polski, staje się sprawą strategiczną o kluczowym znaczeniu dla przyszłości kraju.

Perspektywa ta dotyczy nie tylko grupy zawodowej odpowiedzialnej za lasy, ale każdego z nas, bo dotyczy naszych dzieci i wnuków.

...i punkty widzenia

Projekt prac proponuje spojrzenie na las i gospodarkę leśną znacznie szersze niż zwykle, perspektywiczne plany rozwoju. Przede wszystkim proponuje dostrzeżenie odmienności gospodarki leśnej, rozpatrując ją z wielu punktów widzenia. Rozpiętość uzyskiwanych korzyści z lasu i zakres świadczonych usług oraz jedyna w swoim rodzaju żywa i skomplikowana struktura przedmiotu gospodarowania sprawia, że trudno jest porównać gospodarkę leśną z jakąkolwiek inną, bo nie pasuje w istocie do wyobrażeń o produkcji ani przemysłowej ani rolniczej. Nie służy również wyłącznie ochronie środowiska czy ochronie przyrody. Cechy te coraz wyraźniej wyodrębniają gospodarkę leśną z tradycyjnych podziałów resortowych. Poszerzając stale swoje społeczne użyteczności (ostatnio: przeciwdziałanie zmianom klimatycznym), leśnictwo nie w pełni odpowiada także słownikowym definicjom działu gospodarki, sektora czy branży.

Leśnictwo jest gospodarowaniem dziką przyrodą, a ściślej - przyrodą stosunkowo najmniej zmienioną przez człowieka, na wielkich obszarach i w długich okresach czasu, przy czym produkt utożsamia się z warsztatem produkcyjnym, a całość spełnia niezastępowalne funkcje społeczne, środowiskowe i ochronne. Żadne techniczne rozwiązania nie zastąpią lasów w roli największego na lądzie „pochłaniacza” węgla z atmosfery i żywego, przyjaznego zarówno dla środowiska, jak i dla człowieka, jego „magazynu”. Rozwijając sektor leśno-drzewny możemy mieć do czynienia z samowzmacniającym się procesem: „zwiększona produkcja drewna – zwiększa jego przetwarzanie – zwiększa substytucję materiałów wysokoemisyjnych - zwiększa substytucję kopalnych źródeł energii”. Zwiększona produkcja drewna w jednym miejscu, z wykorzystaniem obszarów poza lasem oraz zadrzewień, zwiększa możliwości ochrony przyrody w innym. A na każdym etapie procesu poprawia środowisko, zwiększa zatrudnienie, wznaga inicjatywność lokalną i rozwój regionalny. A cały proces może być powtarzany wielokrotnie, bo jest odnawialny. Nie wolno nie zauważyć, że ochrona przyrody może być nie słabością i hamulcem rozwoju, ale jego siłą.

Produkcja w otwartej przestrzeni, trwająca sto lat, narażona jest na działanie niekontrolowanych czynników zewnętrznych, obciążona jest niepewnością i ryzykiem, a jeśli takie gospodarowanie ma być poprawne, nie rabunkowe, to nie jest wysokodochodowe, nie przynosi bogactwa, ale służy bezpieczeństwu i poprawia jakość życia. Należy pamiętać, że ekstensywny charakter produkcji leśnej, ryzyko z tytułu naturalnych zakłóceń, długi okres zwrotu nakładów, przy niskiej stopie zysku (1-2%), czynią z lasów mało atrakcyjny przedmiot inwestycji kapitałowej. Trzeba też wiedzieć, że las, jako przedmiot gospodarowania, wymyka się jednoznacznym ocenom. Inwestycje leśne nigdy nie znalazły właściwego dla siebie rachunku ekonomicznego, a las nigdy nie został w pełni wyceniony. Jego wartość jest silnie związana ze skalą przestrzeni i czasu: hektar lasu to zaledwie plama zieleni w krajobrazie, którą można zastąpić bardziej wydajnym polem kukurydzy; sto hektarów lasu to gospodarstwo, które może dać trwały dochód i wyżywić rodzinę; 20-30 tys. ha lasu może dać zatrudnienie i utrzymanie setkom rodzin, dostarczać drewno dla licznych przemysłów, tworzyć miejsca rekreacji i wypoczynku, chronić rośliny i zwierzęta w rezerwach i parkach, zachować zasoby genowe dzikiej przyrody i zaspokajać jeszcze wiele innych potrzeb materialnych i duchowych. 9 mln ha lasu to „strategiczne zasoby naturalne o narodowym charakterze” (patrz: ustawa z dnia 6 lipca 2001 r.) i dziedzictwo przyrody; a 3,5 mld ha lasów to część systemu podtrzymującego życie na planecie Ziemia. O ważności skali

czasu przekonują się ci, którzy inwestując, ponoszą wyłącznie koszty, zyski bowiem zbiorą dopiero następne pokolenia. Tak więc w wartość lasu powinna być wpisana zarówno wartość subiektywna - „tu i teraz”, jak i wartość obiektywna, niezależna od naszych potrzeb, jak podtrzymywanie życia w biosferze nawet w odległej przyszłości. Trudno to ocenić w jednostkach monetarnych, można natomiast docenić w kategoriach międzypokoleniowej solidarności i odpowiedzialności. Wartości lasu z pewnością nie wyznacza cena drewna czy gruntu, ale ekonomiści boją się mówić, że las jest „bezcenny”, lub że ma wartość obiektywną (wartość sama w sobie; *intrinsicvalue*).

Jeśli szukalibyśmy modelu samopodtrzymującej się działalności gospodarczej, a taka jest idea trwałości i równowagi rozwoju (lub rozwoju zrównoważonego - sustainable development), to może nim być z pewnością gospodarka leśna. Nie ma większego ryzyka w twierdzeniu, że jest to dzisiaj jedyna dziedzina ludzkiej aktywności, która, dobrze zarządzana, może być samowystarczalna i poprzestać na „dostawach” wyłącznie energii słońca, co dla zarządców i właścicieli lasów powinno być atrakcyjną perspektywą, a dla polityków myślących o przyszłości źródłem optymizmu.

Siłą polityczną gospodarki leśnej powinny być jej związki z innymi branżami, ze środowiskiem przyrodniczym, tworzącym warunki życia społeczeństw, oraz z ochroną przyrody. Lasy i gospodarka leśna warunkują istnienie i służą licznym dziedzinom i branżom produkcji materialnej (patrz: interesariusze w strukturze projektu; ryc. 2): wielu przemysłom przetwarzającym drewno, produkującym i użytkującym papier i jego wyroby, w tym oświacie, edukacji, kulturze i sztuce. Wspomagają rolnictwo, rozwój regionalny i rozwój terenów wiejskich, turystykę i rekreację, gospodarkę komunalną, ochronę zdrowia, budownictwo, energetykę, obronność. Wymienione działy przechwytyują wartości zewnętrzne leśnictwa i wartości te nie są już identyfikowane jako dobra generowane przez lasy i gospodarkę leśną. Dlatego potrzebny jest uzgodniony program i wzajemne wsparcie wszystkich zainteresowanych. Użytkowanie przyrody bowiem i jej ochrona to nie są wykluczające się działania o sumie zerowej: można zarówno więcej produkować, jak i więcej chronić. I takie podejście proponuje projekt prac nad Narodowym Programem Leśnym.

Kilka pytań i wątpliwości...

Treścią prac nad Narodowym Programem Leśnym powinno być poszukiwanie odpowiedzi na wiele, z pozoru trywialnych, ale w perspektywie XXI wieku, fundamentalnych pytań. Co to jest „las” dzisiaj, a czym będzie za lat 50? Co jest „produktem”, a co „warsztatem produkcyjnym” w gospodarce leśnej i jak te relacje będą się kształtować w przyszłości? A może do produkcji drewna wystarczą drzewa? Czy istnienie lasu jest wystarczającą wartością i jak ją wycenić? Czy nie należałoby zdefiniować na nowo takich pojęć, jak „las wielofunkcyjny”, „leśnictwo wielofunkcyjne”, „użytkowanie lasu” czy „korzyści ekosystemowe”? Czy nie należałoby inaczej spojrzeć na „urządzenie lasu” czy „urządzenie ekosystemu leśnego”, a może urządzenie zlewni lub krajobrazu? Czy „planowanie leśne” ma pozostać w granicach lasu i dotyczyć wyłącznie hodowli, użytkowania, odnawiania i ochrony drzewostanów? Czy można chronić przyrodę, użytkując ją jednocześnie? A może, patrząc w przyszłość, należałoby zapytać o status dobra publicznego w strukturach władzy, o odpolitycznienie zarządzania lasami, tak jak apolityczne są lasy, a także o potrzebę oderwania gospodarki leśnej od bieżącej polityki i od nadzoru jakiegokolwiek resortu. Czy branży leśnej nie należałoby nadać charakteru międzysektorowego i ustanowić jednego gospodarza/zarządcę, zarówno obszarów gospodarczych jak i chronionych?

W perspektywie zmian klimatycznych z pewnością należy zadać pytanie o definicję dóbr i usług leśnych i określanie ich wartości, nie uciekając od zwiększania produkcji drewna, również poza lasem, jako wektora poprawy klimatu, czy od poszerzania obszarów chronionych, finansowanych przez tego samego zarządcę. Czy dyskusja o przyszłości lasów i leśnictwa nie powinna sięgać do struktury władzy państwowej i wskazać poziom, z którego należałoby zarządzać takim majątkiem i tym samym nadać mu stosowną rangę? Debata powinna dotyczyć wartości zewnętrznych traconych na rzecz innych użytkowników oraz ceny za ochronę warunków życia materialnego i duchowego.

W Narodowym Programie Leśnym chodzi o wizję zaakceptowaną przez społeczeństwo i przyjętą przez wszystkie siły polityczne. Wymaga to zaangażowania i czynnego udziału zarówno organów władzy, struktur samorządowych, organizacji pozarządowych i wszystkich zainteresowanych, tak ażeby ustalenia obowiązywały wszystkie rządy i opcje polityczne aktualne i przyszłe.

Takie podejście zobowiązuje do poddania pod szeroką dyskusję, między innymi następujących tez:

1. Doktryna o „konfliktowości funkcji lasu” (Polityka leśna państwa) jest hamulcem w zarządzaniu dziką przyrodą: czy użytkowanie i ochrona to są działania o sumie zerowej (czy więcej produkcji musi oznaczać mniej ochrony, i odwrotnie: więcej ochrony – mniej produkcji?).

2. Doktryna o wartości lasu (wg Polityki leśnej państwa) uszczupla jego wartość rzeczywistą i degraduje jego znaczenie cywilizacyjne. Czy wartość lasu to tylkołożona praca ludzka i dobra rynkowe? Może lasy mają wartość obiektywną, niezależną od interesów gospodarza i od cen na drewno? Są elementem cywilizacji *per se*?

3. Doktryna o wielofunkcyjności lasu ogranicza wielofunkcyjne leśnictwo; las wielofunkcyjny istnieje z natury rzeczy, niezależnie od gospodarza. Czy wielofunkcyjne leśnictwo oznacza utrzymywanie wszędzie i zawsze wielofunkcyjnego lasu? A może polega na rozwijaniu, stosownie do potrzeb i możliwości, w różnym miejscu i czasie, różnych funkcji lasu?.

4. Równoważenie rozwoju wymaga zróżnicowanego leśnictwa. Czy rozwój gospodarki leśnej nie powinien następować w wyniku różnicowania i różnorodności działań: leśnictwo zonalne (zróżnicowane geograficznie), leśnictwo podmiejskie (miejskie, rekreacyjne), leśnictwo produkcyjne (surowcowe, drzewostanowe) lub plantacyjne (intensywne, klonalne), leśnictwo ochronne (ekosystemowe, rezerwatowe). A może lasy o ukierunkowanych funkcjach w wielofunkcyjnym krajobrazie? Tak zróżnicowana gospodarka leśna powinna być prawdopodobnie regulowana odpowiednio zróżnicowanymi dokumentami techniczno-gospodarczymi a konsekwencją takiego podejścia być może, powinna być zmiana założeń przyjętych przy opracowywaniu regionalizacji przyrodniczo-leśnej oraz regionalizacji gospodarczo-społecznej (albo regionalizacji funkcji lasu).

5. Istniejące pojęcia i ich definicje z zakresu gospodarki leśnej nie w pełni opisują dzisiejszą przyrodniczo-gospodarczo-społeczną rzeczywistość. W kontekście zmian klimatycznych potrzebne jest ujednoczenie w dokumentach regulujących polską gospodarkę leśną głównych pojęć, zwłaszcza, takich jak: las (las, ekosystem leśny, drzewostan), leśnictwo (trwałe, wielofunkcyjne, trwale zrównoważone, itp.), użytkowanie (tzw. użytkowanie

zrównoważone, użytkowanie główne, uboczne, nieдрzewne), ochrona (ochrona czynna, bierna, ochrona lasu, ochrona przyrody), funkcje lasu/usługi ekosystemowe, obszary funkcjonalne, i innych. W obszar zarządzania i planowania leśnego należy włączyć inne tereny, takie jak np. (zgodnie z definicjami FAO, MCPFE, CBD, IPCC): „tereny zadrzewione” (otherwooded land), „drzewa poza lasem” (trees outside of forest), plantacje leśne (planted forest).

6. Dotychczasowe zmiany w polskim leśnictwie oscylują między skrajnościami: od potępionego leśnictwa surowcowego do ekologizacji wszystkiego i za wszelką cenę. Kolejność funkcji lasu wymienioną w ustawie przyjęto jako hierarchię ważności funkcji: czy ta hierarchia ma obowiązywać wszędzie i zawsze? Preferencje dla którejkolwiek funkcji lasu powinny określać cele społeczne leśnictwa ustanawiane w otwartej debacie. Istnieje potrzeba zarządzania całą zmiennością struktury i funkcji lasów. Racjonalne zagospodarowanie lasu powinno zachować leśnictwo półnaturalne/ekosystemowe i jednocześnie rozwijać leśnictwo surowcowe/plantacyjne, wraz z całym spektrum działań pośrednich – czy nie taka jest istota leśnictwa wielofunkcyjnego?

7. Prawo leśne i „okołoleśne” jest rozproszone i niespójne. Czy nie bardziej potrzebna jest nowa konstrukcja prawa, niż kolejne nowelizacje? W zakresie ochrony przyrody i gospodarowania zwierzyną obowiązujące prawo ustanowiło dwóch gospodarzy w lasach: w pierwszym przypadku administrację leśną i państwową administrację ochrony środowiska, w drugim administrację leśną i PZŁ. Kompetencje i programy nakładające się w ochronie przyrody, mnożą poziomy decyzji i sprawiają chaos w zarządzaniu i odpowiedzialności. Rozstrzygnięcia wymaga również ustawowa niejasność odpowiedzialności za dziką zwierzynę w stanie wolnym. Ustawa o lasach w art. 6.1. mówi o gospodarce leśnej, która jest „działalnością w zakresie (...) gospodarowania zwierzyną”. natomiast art. 1 ustawy „Prawo łowieckie” mówi, że „gospodarowaniem zasobami zwierząt łownych w lesie zajmuje się łowiectwo”. Czy niejasności te nie są przyczyną konfliktów?

8. Gospodarka leśna niedostatecznie uczestniczy w rozwoju gospodarczym kraju. Czy nie świadczą o tym kilkakrotnie już zakusy na „kasę” leśną? A ostatnio nowelizacja ustawy o lasach pod koniec 2013 roku, zobowiązująca Lasy Państwowe do wpłaty do budżetu państwa w 2014 i 2015 ok. 1,6 mld NPL³? Jeśli Lasy Państwowe nie zreformują trwale swojej polityki to będą reformowane doraźnie przez innych i według ich zasad. Niezbędne jest opracowanie międzysektorowych strategii, które utworzą ramy programowe dla współdziałania całego sektora leśno-drzewnego z całą gospodarką a zwłaszcza w relacji do:

- przemysłu: głównie przemysłu drzewnego, papierniczego i meblowego, oraz budownictwa i materiałów budowlanych, z uwagi na substytucyjne wartości drewna w stosunku do energochłonnych materiałów i surowców (stal, cegła, cement);
- energetyki: zwłaszcza w zakresie generowania energii odnawialnej i wartości substytucyjnych drewna w stosunku do źródeł kopalnych (opracowanie programu mobilizacji zasobów drzewnych państwowych i prywatnych);
- rolnictwa i obszarów wiejskich: przede wszystkim w związku ze zmianami w użytkowaniu ziemi (związanymi ze zwiększoną wydajnością w rolnictwie) i możliwościami nowych zalesień oraz plantacyjnej uprawy drzew leśnych i upraw energetycznych, jak również rozwojem zadrzewień; generowaniem miejsc pracy i alternatywnych dochodów;

³Patrz: <http://www.lasy.gov.pl/zakladki/aktualnosci/lasy-panstwowe-wspomoga-budzet-panstwa>

- turystyki i rekreacji: głównie z uwagi na zapotrzebowanie na dziką przyrodę i „naturalność” w parkach i rezerwach, jako największych atrakcji turystycznych;
- rozwoju regionalnego: z uwagi na różnicowanie źródeł rozwoju w zależności od stopnia lesistości regionu, wzmaganie aktywności ekonomicznej na bazie gospodarki leśnej i pozyskiwanych surowców i produktów oraz możliwościami zmniejszania bezrobocia; wzmocnienie leśnej własności prywatnej i włączenie prywatnej gospodarki leśnej w nurt przemian.

9. Lasy są apolityczne i zarządzanie lasami nie powinno być związane z wynikami politycznych wyborów. Pożądane jest uniezależnienie Lasów Państwowych od bieżącej koniunktury politycznej i ustanowienie wspólnego zarządu nad użytkowaniem i ochroną dzikiej przyrody w Polsce. Ustanowienie jednego gospodarza nad lasami produkcyjnymi i chronionymi umożliwi: zwiększanie użytkowania w jednym miejscu oraz wzmoczoną ochronę w innym. Tym samym nadwyżki finansowe wypracowane przez lasy mogłyby pozostać w ochronie przyrody i stanowić udział Lasów Państwowych w budżecie państwa. Czy nie jest to prosta realizacja konstytucyjnej zasady równowagi rozwoju? 10. Badania leśne są niedoinwestowane i rozproszone: nie istnieje skoordynowany, długookresowy, interaktywny (w relacji do praktyki leśnej) i interdyscyplinarny (w relacji do nauk przyrodniczych spoza leśnictwa oraz nauk humanistycznych), wielokierunkowy program badawczy, obejmujący sektor leśno-drzewny i ochronę przyrody w lasach. Program taki powinien stanowić dla Narodowego Programu Leśnego podstawę do bieżącej autokorekty. W ramach takiego programu powinny być tworzone strategie i plany, jak np. adaptacji do zmian klimatycznych, modyfikacji Krajowego Programu Zwiększania Lesistości, Krajowego Programu Zadrzewień, ustanawiania leśnych obszarów funkcjonalnych, sieci lasów referencyjnych, i inne.

2. Projekt prac nad Programem rozwoju leśnictwa jako pierwszą fazą prac nad Narodowym Programem Leśnym: cele, założenia, struktura, organizacja prac

Prace nad Narodowym Programem Leśnym powinny uwzględniać następujące zasady (UN-CSD-IPF, 1997, § 10):

- spójności z konstytucyjnym porządkiem prawnym oraz międzynarodowymi uzgodnieniami i regulacjami;
- spójności z narodowym programem trwałego rozwoju całej gospodarki;
- współuczestnictwa, partnerstwa i współpracy wszystkich zainteresowanych stron (grup społecznych, grup interesu, indywidualnych zainteresowanych, itp.);
- całościowości (holistyczny) i intersektorowości podejścia do rozwoju i ochrony lasów;
- długoterminowym i interaktywnym procesem planowania, realizacji i monitoringu.

Cele

Celem ogólnym podejmowanych prac jest stworzenie wizji rozwojowej polskiego leśnictwa i całego sektora leśno-drzewnego, jego kierunków i priorytetów, w perspektywie do 2030 roku i dalej do 2080. Narodowy Program Leśny ma służyć podniesieniu jakości życia poprzez tworzenie najlepszych do tego warunków środowiska, wielokierunkowe użytkowanie lasów oraz ochronę leśnej przyrody w zgodzie z zasadami trwałości i rozwoju.

Główne cele są następujące:

1. Stworzenie warunków dla wzrostu konkurencyjności i poprawy pozycji sektora leśno-drzewnego w gospodarce narodowej; uczynienie z lasów i gospodarki leśnej narzędzi ekonomicznego rozwoju; aktywizacja obszarów wiejskich na bazie sektora leśno-drzewnego; mobilizacja zasobów drzewnych, zwiększenie produkcji i dostaw drewna dla przemysłów i odbiorców indywidualnych.
2. Pełne wykorzystanie potencjału lasów, gospodarki leśnej i drewna do spowalniania zmian klimatycznych i przeciwdziałania ich skutkom; wzmocnienie udziału sektora leśno-drzewnego w zapewnianiu bezpieczeństwa energetycznego; stworzenie podstaw rozwoju „zielonej ekonomii”.
3. Poszerzenie i wzmocnienie społecznych korzyści z tytułu ochrony różnorodności biologicznej w lasach i kształtowania środowiska; stworzenie warunków i mechanizmów ochrony przyrody w lasach przez kontrolowane i zróżnicowane korzystanie z jej dóbr i usług; łagodzenie i unikanie konfliktów przez różnicowanie zagospodarowania lasów w dążeniu do zwiększania zarówno rozmiarów użytkowania jak i obszarów chronionych.
4. Wzmocnienie w świadomości społecznej roli lasów, leśnictwa i zastosowań drewna jako infrastrukturalnego (międzysektorowego) czynnika rozwoju całego kraju, jako elementów wyższej jakości życia, jako źródła kultury materialnej, oraz fizycznej i duchowej odnowy i rekreacji.
5. Przystosowanie programów kształcenia zawodowego do potrzeb gospodarczych i do potrzeb ochrony przyrody w lasach oraz upowszechnienie systemu kształcenia ustawicznego; zwiększenie skuteczności leśnej edukacji społeczeństwa.

Narodowy Program Leśny dotyczy całego sektora leśno-drzewnego oraz ochrony przyrody w lasach. Oznacza to potrzebę wspólnego, strategicznego podejścia i harmonizowania zarówno produkcji drewna, kierunków jego użytkowania, wzmocnienia usług ekosystemowych lasu, jak i rozwoju form ochrony przyrody w lasach. Do 2020 r. produkcja drewna powinna zostać istotnie zwiększona (do 45 mln m³ w 2020 i 50-55 mln m³ do 2050), stosownie do potencjału produkcyjnego i przyrostowego zasobów drzewnych (bieżący przyrost roczny miąższości grubizny brutto wynosi 7,8 m³/ha i ma tendencję wzrostową, pozyskanie zaś ok. 4,5 m³/ha; wyniki wielkoobszarowej inwentaryzacji stanu lasu (WISL 2011) wskazują, że miąższość drzewostanów w Polsce jest większa niż dotychczas sądzono. We wroście użytkowania lasów tkwi potencjał tworzenia nowych miejsc pracy: do 2020 roku można utworzyć ok. 10 000 miejsc pracy w sektorze leśnym, co w wyniku powiązań z przerobem drewna może dać ok. 70 000 nowych miejsc pracy ogółem w polskiej gospodarce. Wszystkie operacje leśne powinny być ekonomicznie opłacalne, ekologicznie poprawne i społecznie akceptowalne; potrzebny jest w tym względzie zwiększony wysiłek edukacyjny. Produkcja drewna powinna być zorientowana również na potrzeby rynku, a nie wynikać jedynie z potrzeb hodowlanych; w tym celu należy zróżnicować w przestrzeni i czasie metody zagospodarowania lasu. Rozwój leśnictwa powinien następować poprzez jego przestrzenne i czasowe różnicowanie, stosownie do warunków przyrodniczych, gospodarczych i zapotrzebowań społecznych. Należy tworzyć warunki do uruchomienia produkcji drewna poza ekosystemami leśnymi, w tym w zadrzewieniach (potrzebny jest krajowy program zadrzewieniowy); umożliwi to również zwiększenie obszarów chronionych i bardziej skuteczną ochronę różnorodności biologicznej. Produkcja drewna i ochrona przyrody w lasach nie mogą być działaniami o sumie zerowej: leśnictwo wielofunkcyjne stwarza możliwości zarówno zwiększania produkcji, jak i zwiększania obszarów chronionych. Może to częściowo nastąpić w ramach zwiększania lesistości, gdyż potencjał zalesieniowy ocenia się na ok. 2 mln ha. Należy opracować nowe produkty na bazie drewna i jego komponentów: dotyczy to drewna konstrukcyjnego (substytucja stali), budowlanego

(substytucja betonu, cegły), papieru, bioenergii (substytucja węgla, ropy, gazu) i bio-rafinerii (produkcja biopaliw), biodegradowalnych polimerów i biomateriałów na bazie celulozy i ligniny, jak również produkcji paszy oraz farmaceutyków. W interesie gospodarki leśnej leży kształtowanie wysokiej wartości dodanej w łańcuchach produktów na bazie drewna i innych surowców leśnych. Aktywność ekonomiczna oparta na zasobach leśnych, zwłaszcza produkcja drewna oraz usługi środowiskowe, dywersyfikuje źródła dochodu i stwarza nowe możliwości na rynku lokalnym, zarówno dla poszukujących naturalnych surowców i produktów, jak i poszukujących naturalnego środowiska dla rekreacji i turystyki. Ochrona przyrody i konfliktowość funkcji lasu nie może być hamulcem rozwoju, zwłaszcza terenów wiejskich, ani na poziomie kraju, ani też na poziomie regionów. Zalesianie, zadrzewianie i lokalne przetwórstwo drewna stanowi ważny potencjał zatrudnieniowy na rynku pracy. Nowe możliwości ekonomiczne i społeczne (miejsca pracy) dla gospodarki leśnej stwarza adaptacja kraju do zmian klimatycznych, zwłaszcza zmniejszanie emisji, zwiększanie sekwestracji węgla, przechowywanie węgla w produktach drzewnych, budownictwo drewniane i zapotrzebowanie na drewno energetyczne. Spalanie drewna powinno być ostatnim etapem kaskadowego użytkowania tego surowca. Należy stworzyć „horyzontalną”, politykę leśną, która będzie identyfikować wartości zewnętrzne lasu i gospodarki leśnej poprzez utworzenie międzysektorowych strategii rozwoju z następującymi resortami: rolnictwa i rozwoju wsi, rozwoju regionalnego, budownictwa, gospodarki, sportu i turystyki, kultury i dziedzictwa narodowego. Potrzebna jest również współpraca z ministerstwem zdrowia, edukacji narodowej, nauki i szkolnictwa wyższego, finansów, skarbu i obrony narodowej. Efektem końcowym prac będzie uzgodniony przez zainteresowane strony dokument, który zostanie przedłożony ministrowi środowiska i dyrektorowi generalnemu Lasów Państwowych.

Założenia ogólne

1. NPL stanowi kontynuację dotychczasowych wysiłków i korzysta z osiągnięć w formułowaniu i realizacji koncepcji trwałego i zrównoważonego zagospodarowania lasów w Polsce.
2. NPL harmonizuje wszystkie działania w zakresie konwencji, traktatów, porozumień i innych zobowiązań międzynarodowych dotyczących leśnictwa, ochrony przyrody w lasach, kształtowania środowiska naturalnego, rozwijając wielofunkcyjność i integralny charakter gospodarki leśnej.
3. NPL obejmuje wszystkie lasy w Polsce i respektuje specyfikę leśnictwa polskiego (dominacja własności publicznej, przyrodnicze zróżnicowanie, wielofunkcyjne użytkowanie); wzmacnia możliwości realizacji przez LP równie ważnych funkcji lasu – ekonomicznych, środowiskowych i społecznych; wzmacnia prywatną gospodarkę leśną i stwarza warunki do jej lepszego rozwoju.
4. NPL wspiera decentralizację planowania, podejmowania decyzji oraz zarządzania; sprzyja angażowaniu krajowych, regionalnych i lokalnych interesariuszy i struktur samorządowych oraz organizacji pozarządowych, zainteresowanych lasami i gospodarką leśną, stwarza warunki do współuczestnictwa w planowaniu, w ocenie zarządzania i do współodpowiedzialności.
5. Wartość lasów i zadania gospodarki leśnej są wielokierunkowe i mają charakter międzysektorowy; integralnym elementem NPL są powiązania ze strategicznymi programami rozwoju innych sektorów, zwłaszcza w zakresie: rolnictwa i rozwoju

terenów wiejskich, gospodarki i energetyki, rozwoju regionalnego, budownictwa, przemysłu (w tym głównie przerobu drewna), transportu, edukacji, zdrowia, turystyki i rekreacji.

6. NPL tworzy perspektywę uczestnictwa lasów i gospodarki leśnej w spowalnianiu i przeciwdziałaniu zmianom klimatycznym; tworzy warunki aktywnego przeciwdziałania poprzez zwiększanie sekwestracji i przechowywania węgla, jak również redukcji emisji gazów szklarniowych (GHG) poprzez wykorzystanie właściwości drewna substytucyjnych w stosunku do wysokoemisyjnych materiałów i produktów oraz kopalnych źródeł energii.
7. NPL sprzyja różnicowaniu gospodarki leśnej stosownie do geograficzno-przyrodniczej zmienności lasów, ich funkcji oraz potrzeb społecznych; NPL tworzy warunki, w których gospodarka leśna jest społecznie akceptowalna, środowiskowo bezpieczna i ekonomicznie opłacalna, zarówno na poziomie kraju i regionów, jak i lokalnie; założenie to wynika z konstytucyjnej zasady trwałego i zrównoważonego rozwoju kraju.
8. NPL promuje rozwój naukowych podstaw leśnictwa oraz zapewnia stałe uczestnictwo nauki w przygotowywaniu decyzji w oparciu o najlepszą wiedzę, wprowadza mechanizmy umożliwiające bieżącą ocenę skutków podejmowanych decyzji i prowadzonej polityki, co czyni leśnictwo zdolne do autokorekty.
9. NPL ma charakter kroczący i nie zamyka się w określonym horyzoncie czasu; w oparciu o stały monitoring i długookresowe badania wprowadza cykliczne oceny i umożliwia ciągłe doskonalenie metod zagospodarowania i zarządzania oraz dostosowywania leśnictwa do przyrodniczych i ekonomicznych uwarunkowań oraz społecznych oczekiwań.
10. NPL sytuuje lasy i leśnictwo w strukturach państwa, stosownie do ich roli w gospodarczym i społecznym rozwoju, bezpieczeństwie ekologicznym, ochronie klimatu oraz ważności dla rozwoju innych sektorów, czego wykładnikiem jest odpowiedzialność gospodarki leśnej za użytkowanie i ochronę dzikiej przyrody na obszarze 1/3 powierzchni kraju.

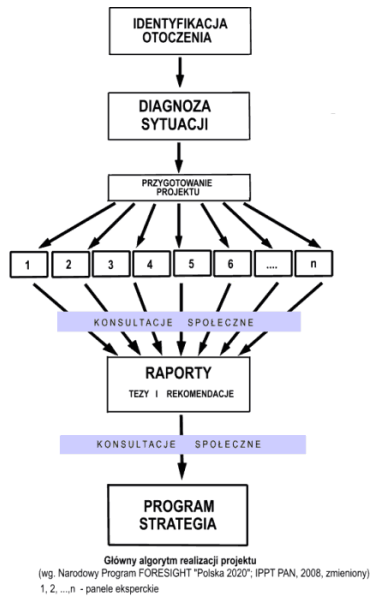
Założenia szczegółowe

1. Narodowy Program Leśny w swoich założeniach dotyczy lasów i obszarów leśnych (oraz drzew poza lasem) i prowadzonej w nich gospodarki leśnej z uwzględnieniem różnic wynikających z praw własności, regulacji prawnych oraz cech organizacji, respektując i potwierdzając jednocześnie wiodącą rolę Państwowego Gospodarstwa Leśnego „Lasy Państwowe” w polskiej gospodarce leśnej.
2. NPL stwarza mechanizmy realizacji zobowiązań wynikających z ratyfikowanych międzynarodowych konwencji i obowiązujących regulacji dotyczących lasów, w tym zwłaszcza ramowej konwencji o zmianach klimatycznych (FCCC) oraz konwencji o różnorodności biologicznej (CBD).
3. NPL jest spójny z krajową strategią ochrony różnorodności biologicznej i wskazuje sposoby jej realizacji w lasach na bazie działań gospodarczych leśnictwa oraz w powiązaniu ze stosownymi planami ochrony przyrody.

4. NPL jest płaszczyzną rozwiązywania konfliktów i doskonalenia relacji: „ochrona przyrody – gospodarka leśna”, „prywatny przemysł drzewny i użytkownicy drewna - państwowe gospodarstwo leśne”, „hodowla lasu – gospodarka łowiecka”, „ochrona lasu – rekreacja i turystyka” i innych.
5. NPL rozwija leśnictwo wielofunkcyjne, w tym zwłaszcza operowanie opcjami rozwojowymi w ramach:
 - 1) optymalizowania struktury lasu, która zapewnia spełnianie przez las wszystkich funkcji jednocześnie i w tym samym miejscu;
 - 2) optymalizowania struktury lasu odpowiednio do wskazanych funkcji, które mogą być intensyfikowane stosownie do potrzeb i możliwości.
6. Użytkowanie lasu wg NPL oznacza pobieranie dóbr i korzystanie z usług, co odbywa się zarówno w sferze wartości rynkowych (zaspokajania potrzeb materialnych), jak i wartości nie podlegających komercjalizacji lub dotychczas nie urynkowionych (zaspokajanie potrzeb infrastrukturalnych, zdrowotnych i duchowych człowieka).
7. NPL wskazuje relacje oraz kierunki powiązań sektora leśno-drzewnego z innymi działami gospodarki, zwłaszcza takimi jak: rolnictwo, rozwój wsi i terenów wiejskich, przemysły drzewne, budownictwo, rozwój regionalny, energetyka, turystyka i rekreacja, zdrowie, kultura i dziedzictwo narodowe, edukacja. NPL jest dokumentem programowym dla prac nad włączeniem lasów i gospodarki leśnej w obecne i przyszłe strategie rozwoju Polski.
8. Do najważniejszych zadań NPL w okresie do 2030 i dalej do 2050 r. należy:
 - 1) zwiększenie udziału lasów i gospodarki leśnej w ograniczaniu skutków zmian klimatycznych oraz strategii adaptacji gospodarki kraju do tych zmian poprzez: a) zwiększanie pochłaniania CO₂, b) zwiększanie wykorzystania drewna jako substytutu wysokoemisyjnych materiałów i surowców konstrukcyjnych (stal, beton), oraz c) zwiększanie udziału biomasy drzewnej w kształtowaniu bezpieczeństwa energetycznego kraju;
 - 2) wykorzystanie lasu i gospodarki leśnej jako narzędzia rozwoju gospodarczego; uczestniczenie gospodarki leśnej w rozwoju wsi i terenów wiejskich, stymulowanie inicjatyw gospodarczych, tworzenie miejsc pracy; głównym narzędziem realizacji tego zadania powinien stać się zweryfikowany pod tym kątem oraz z punktu widzenia adaptacji gospodarki do zmian klimatycznych „Krajowy Program Zwiększania Lesistości” oraz skoordynowany z zagospodarowaniem i planowaniem przestrzennym krajowy program zadrzewień, który pilnie należy opracować.
 - 3) uczynienie z lasu i gospodarki leśnej narzędzia ochrony przyrody w lasach; stworzenie prawnych, organizacyjnych i technologicznych przesłanek do realizacji zasady wywodzącej się z celu konwencji o różnorodności biologicznej: „ochrona przyrody przez jej racjonalne użytkowanie”.
9. W ramach NPL następuje doskonalenie i praktyczne wykorzystanie kryteriów i wskaźników (KiW) trwałego i zrównoważonego zagospodarowania lasów (TZZL), jako miary zmian struktury i funkcji lasów zachodzących pod wpływem wewnętrznych i zewnętrznych czynników.

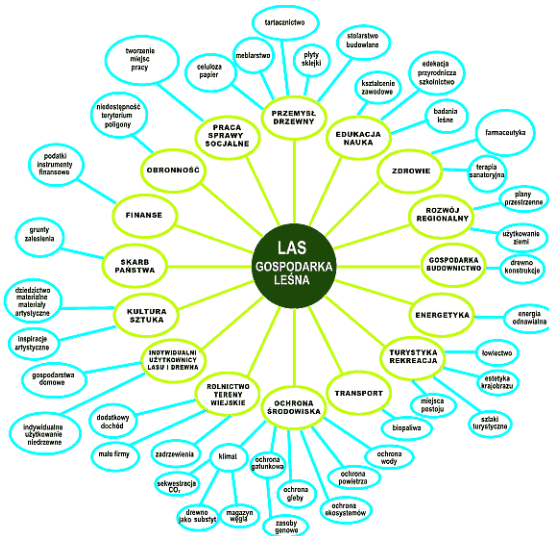
Struktura projektu i algorytm realizacji

Projekt jest realizowany według metody „zarządzania przyszłością” FORSIGHT (ryc. 1) i składa się z 5 etapów: I – identyfikacja otoczenia, II – diagnoza sytuacji, III – przygotowanie projektu i panele ekspertów, IV – raporty (tezy i rekomendacje), V – właściwy program/strategia.

Ryc. 1. Algorytm realizacji projektu „zarządzania przyszłością” według metody FORSIGHT

Wstępna analiza społeczno-gospodarczego otoczenia lasów i gospodarki leśnej (Etap I) wyłoniła 16 głównych grup interesu (ryc. 2), oraz 40 grup głównych interesariuszy oraz wskazała na silne związki między nimi.

Ryc. 2. Społeczno-gospodarcze i środowiskowe otoczenie lasów i gospodarki leśnej

W tak zidentyfikowanym otoczeniu lasów i gospodarki leśnej dokonano diagnozy sytuacji (etap II). Analizie poddano obowiązujące regulacje prawne, główne konflikty (gospodarka leśna – ochrona przyrody; gospodarka leśna – przemysł drzewny) oraz istniejące rządowe projekty strategii rozwoju kraju i strategii sektorowych. Z diagnozy wynikało jasno, że:

1. Ochrona środowiska nie traktuje lasu ani gospodarki leśnej jako narzędzi ochrony przyrody;

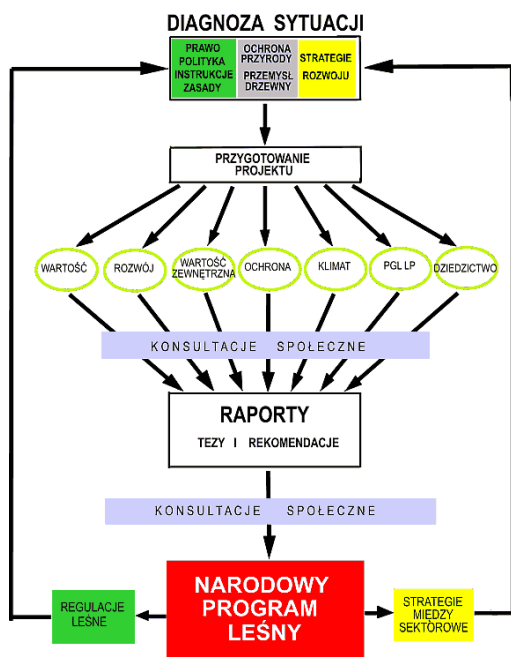
2. Strategie gospodarcze krajowe i strategie sektorowe nie traktują lasu ani gospodarki leśnej jako narzędzi rozwoju gospodarczego.

Na podstawie analiz określono obszary problemowe dla głównej fazy projektu – paneli ekspertów (etap III). Hasłowe ujęcie głównych obszarów problemowych, z których każdy stał się jednocześnie przedmiotem panelu ekspertów, prezentuje rycina 3.

Ryc. 3. Obszary problemowe – panele ekspertów

Z każdego panelu jest przygotowywane sprawozdanie oraz synteza w postaci rekomendacji do Narodowego Programu Leśnego (etap IV) (ryc. 4). W miarę wyłaniania się nowych problemów lub problemów wymagających pogłębionych analiz i uzgodnień tworzone będą pod-panele ekspertów. Końcowym produktem (etap V) będzie dokument w postaci propozycji „Narodowego Programu Leśnego”, który zostanie przekazany do Ministerstwa Środowiska oraz Dyrekcji Generalnej Lasów Państwowych, z przeznaczeniem dla Sejmu, Rady Ministrów i Kancelarii Prezydenta RP. Zakończenie prac zaplanowano na grudzień 2015 roku.

Ryc. 4. Schemat autokorekty Narodowego Programu Leśnego

Panele ekspertów

Zaplanowano 8 paneli ekspertów, w trakcie których zostanie zaprezentowanych ok. 120 opracowań. Do wzięcia udziału w pracach paneli zapraszani są przedstawiciele wszystkich grup społecznych zainteresowanych lasami, dobrami i usługami leśnymi, zwłaszcza drewnem, przedstawiciele ośrodków naukowych, samorządów, stowarzyszeń zawodowych, organizacji pozarządowych, politycy oraz przedstawiciele rząd i grup społecznych. Liczba, problematyka i proponowany zakres merytoryczny paneli może ulec zmianie w wyniku debat i rozwoju procesu społecznych konsultacji. Wszystkie panele są równie ważne z punktu widzenia poruszanej problematyki, a ich kolejność w prezentowanej koncepcji jest przypadkowa i nie jest odbiciem jakichkolwiek preferencji.

Panel ekspertów **KLIMAT. Lasy i drewno a zmiany klimatyczne: zagrożenia i szanse.**

Zakres: Konsekwencje zmian klimatycznych dla hodowli i ochrony lasu; wpływ na strategię użytkowania; właściwości i warunki pochłaniania oraz przechowywania węgla; wartości substytucyjne w relacji do wyczerpywanych i wysokoemisyjnych źródeł energii oraz materiałów i surowców; możliwości intensyfikacji produkcji drewna; produkcja drewna poza ekosystemami leśnymi; rola plantacji i zadrzewień; cykl życia produktów drzewnych – kaskadowe użytkowanie drewna; nowoczesne technologie wytwarzania produktów drewnopochodnych (materiałów kompozytowych) nowej generacji; możliwości spowalniania zmian oraz kierunki adaptacji lasów i leśnictwa do zmian klimatycznych.

Panel ekspertów **WARTOŚĆ. Lasy jako czynnik rozwoju cywilizacji: współczesna i przyszła wartość lasów**

Zakres: Koncepcje przyrody a społeczny wymiar lasu; lasy we współczesnej filozofii przyrody; wartość i wartościowanie lasu – metody i potrzeby, stan obecny i perspektywy; przestrzenno-czasowa zmienność wartości lasu; kapitał naturalny i wartości samoistne; antropologiczne podstawy systemów wartości; aksjologia lasu; las jako *sacrum*; zarządzanie lasami w sytuacji napięcia między biocentryzmem a antropocentryzmem; infrastrukturalna wartość lasu w krajobrazie; wartości publiczne a społeczne i prawne normy zarządzania; las w

hierarchii potrzeb; wielość wartości a przestrzenno-czasowa zmienność zarządzania; lasy i gospodarka leśna w zagospodarowaniu przestrzennym; funkcje lasu a grupy interesu; wartości/efekty zewnętrzne lasu i gospodarki leśnej; prawo leśne i prawo „okołołeśne” – stan, oczekiwane zmiany; współczesna i przyszła wartość lasów – wymiar materialny i duchowy;

Panel ekspertów **DZIEDZICTWO. Lasy i gospodarka leśna w kulturze i dziedzictwie narodowym**

Zakres: kulturotwórcza rola lasu w dziejach cywilizacji; las w historii, kulturze i sztuce polskiej; las w muzyce; wartości estetyczne lasu; elementy etyki i kultury w kontaktach z lasem; sylwetka współczesnego użytkownika lasu; znaczenie lasu dla sztuki i literatury; słowotwórstwo od-leśne; las w kulturze ludowej; kultura łowiecka jako element kultury narodowej; leśne kulinaria; parki/krajobrazy kulturowe i pomniki historii; zasoby archeologiczne w lasach; las jako źródło artystycznej inspiracji; drewno jako medium artystyczne; lasy i drzewa w wierzeniach religijnych i ludowych; system ochrony przyrody zintegrowany z systemem ochrony historycznych zabytków i kultury materialnej; wartości obronne i patriotyczno-edukacyjne.

Panel ekspertów **OCHRONA. Lasy i gospodarka leśna jako narzędzia kształtowania środowiska naturalnego i ochrony przyrody**

Zakres: wpływ zagospodarowania lasu na ochronę przyrody; analiza dokumentów techniczno-gospodarczych z punktu widzenia ochrony przyrody w lasach; co znaczy „użytkowanie różnorodności biologicznej wg CBD? Ochrona przyrody leśnej a użytkowanie lasu – pojęcie użytkowania; ochrona lasu a ochrona przyrody - *casus*: kornik drukarz; program ochrony przyrody w nadleśnictwie - sukces czy klęska?; gospodarka leśna na obszarach „natura 2000”: zamierzenia i rzeczywistość; ochrona przyrody wobec zmian klimatycznych; lasy i gospodarka leśna w zagospodarowaniu przestrzennym; ochrona przyrody w zrównoważonej gospodarce: wspomaganie czy hamowanie rozwoju?; konserwatorska ochrona przyrody w lasach – stan i perspektywy; ochrona przyrody w lasach niepaństwowych; rola i znaczenie korytarzy ekologicznych w ochronie przyrody; gospodarka łowiecka: ochrona przyrody, gospodarowanie/zarządzanie zwierzyną czy rekreacja?

Panel ekspertów **ROZWÓJ. Lasy i gospodarka leśna jako instrumenty ekonomicznego i społecznego rozwoju oraz bezpieczeństwa ekologicznego kraju**

Zakres: Stan i perspektywy rozwoju sektora leśno-drzewnego w Polsce - koncepcja „zielonej gospodarki” (biogospodarki); lasy i gospodarka leśna jako narzędzia aktywizacji i rozwoju ekonomicznego i społecznego w różnej skali terytorialnej: kraju, regionów, obszarów wiejskich i społeczności lokalnych; rola lasów prywatnych; mobilizacja zasobów drzewnych i możliwości zwiększania użytkowania; możliwości intensyfikacji produkcji drewna; innowacyjna gospodarka drewnem; lasy w rozwoju społeczno-ekonomicznym obszarów zurbanizowanych; model współpracy przemysłu drzewnego z gospodarką leśną; strategia sektora leśno-drzewnego w okresie koniunktury i dekonunktury na rynku drzewnym; prywatne przedsiębiorstwa leśne – stan obecny, bariery i możliwości rozwoju; czy można wyżyć z lasu prywatnego?; nadzór nad lasami prywatnymi; rozwój, struktura i możliwości zwiększenia użytkowania zasobów leśnych w Polsce w perspektywie roku 2080; regulacja użytkowania lasu – stan i perspektywy; zalesienia - droga do zrównoważonego rozwoju terenów wiejskich i poszerzanie sektora prywatnego w leśnictwie; nowe bazy surowcowe:

plantacje drzew poza lasem oraz zadrzewienia; użytkowanie leśnych surowców nieдрzewnych - aspekty ekonomiczne, społeczne, rekreacyjne.

Panel ekspertów **ORGANIZACJA. Wizja i misja organizacji gospodarczej PGL Lasy Państwowe**

Zakres: status, funkcje i misja Lasów Państwowych jako zarządcy dóbr i usług lasów publicznych; rola LP w relacji do prywatnej własności leśnej; analiza systemu zarządzania i nadzoru: Ministerstwo Środowiska (Departament Leśnictwa i Ochrony Przyrody) - DGLP – RDLP - nadleśnictwo; centralizacja polityki leśnej a dewolucja planowania i procesu decyzyjnego; gospodarka finansowa: tworzenie oraz kierunki podziału środków z funduszu leśnego; zasada samofinansowania w perspektywie 2030 i dalej 2080; rola banku danych o lasach i rola BULiGL); ewolucja wizji gospodarki leśnej w Polsce oraz misji Lasów Państwowych w ich historii - wyzwania przyszłości; formy społecznego nadzoru nad PGLLP; generowanie wartości dodanej w relacji: gospodarka leśna – użytkowanie lasu – produkt końcowy, oraz jej wielkość i kierunki przepływu; sposoby i zakres udostępniania lasów; przegląd i analiza systemów sprzedaży drewna; przegląd regulacji i analiza statutu PGLLP; znaczenie leśnych obszarów funkcjonalnych (LKP) i ich powiązanie z krajowymi obszarami funkcjonalnymi; plan urządzania lasu jako narzędzie współpracy międzysektorowej, planowania przestrzennego i promocji leśnictwa w gospodarce i rozwoju społecznym kraju.

Panel ekspertów **WSPÓLDZIAŁANIE. Lasy i gospodarka leśna jako między-sektorowe instrumenty rozwoju**

Zakres: Przegląd sektorów gospodarki narodowej i określenie ich związków z leśnictwem w kontekście rozwoju społeczno-gospodarczego kraju; lasy i leśnictwo w rachunkach narodowych i środowiskowych; wartość produkcji leśnej i wartości (efekty) zewnętrzne leśnictwa – udział lasów i leśnictwa w tworzeniu wartości dodanej i produktu krajowego brutto (PKB); rodzaje i siła powiązań leśnictwa z sektorami gospodarki narodowej i innymi działami gospodarczej i społecznej aktywności (rolnictwo, gospodarka, rozwój regionalny, transport, budownictwo energetyka, sport i rekreacja, kultura i dziedzictwo narodowe, zdrowie, edukacja, nauka i szkolnictwo wyższe, obrona narodowa); znaczenie społeczno-ekonomiczne lasów i gospodarki leśnej oraz ich współdziałanie w realizacji zadań poszczególnych sektorów i działów; identyfikacja problemów kluczowych i priorytetów dla przyszłych, wspólnych działań – strategii międzysektorowe.

Konsultacje społeczne i warunki pracy paneli ekspertów

W celu zapewnienia pełnej transparentności prac i opracowywanych dokumentów, oraz umożliwienia szerokiego społecznego udziału w pracach nad Narodowym Programem Leśnym i ułatwienia społecznych konsultacji uruchomiono stronę internetową www.npl.ibles.pl, która służy do zamieszczania wszystkich informacji i materiałów związanych z Narodowym Programem Leśnym, głosów w dyskusji nad materiałami NPL, organizacji dyskusji internetowych oraz „czatów” z autorami eksperckich opracowań. Na stronie zamieszczane są pełne teksty opracowań ekspertów na 3-4 tygodnie przed terminem panelu. Obrady są transmitowane on line oraz utrwalane i upubliczniane na stronie www.npl.ibles.pl, a także archiwizowane na nośnikach elektronicznych dostępnych dla wszystkich zainteresowanych. Na stronie znajdują się raporty z obrad, rekomendacje i sprawozdania z przebiegu paneli wraz z materiałami video. Wszystkie materiały opublikowane na stronie www.npl.ibles.pl do dnia 30 czerwca 2015 roku będą brane pod uwagę przy opracowywaniu końcowego sprawozdania z realizacji projektu.